

УДК 349.2

КУЦЕВИЧ М.П.

СОЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕНЬ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКА

У статті надано визначення порушення трудових прав працівників. Виокремлено їх особливості та розкрито зміст кожної.

Ключові слова: соціально-кримінологічна характеристика, порушення, трудові права, працівник, трудова діяльність.

В статье дано определение нарушения трудовых прав работников. Выделены их особенности и раскрыто содержание каждого из них.

Ключевые слова: социально-криминалогическая характеристика, нарушения, трудовые права, работник, трудовая деятельность.

In the article provided definition of violations of workers labor rights. Singled out their features and the content of each of them.

Key words: social and criminological characteristics, abuse, labor rights, worker, labor activity.

Вступ. Суспільство є важливою першоосновою для існування та функціонування держави. Остання, у свою чергу, покликана створити всі належні й необхідні умови для розвитку соціуму. Приймаючи нормативно-правові акти, держава забезпечує становлення правового регулювання усіх сфер суспільного життя, створюючи можливості для здійснення різноманітних видів діяльності кожним громадянином. Окрім того, держава, в особі уповноважених на те органів забезпечує ефективне функціонування механізму захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина через застосування державно-владного примусу та системи превентивних заходів, що не допускають порушення суспільної поведінки й чинного правопорядку.

Трудова діяльність є особливим видом суспільної діяльності людей, яка складає основу отримання нами засобів для існування та розвитку. Крім того, слід наголосити на тому, що трудова діяльність займає основну частину життя людей й тому вимагає належної нормативно-правової регламентації та упорядкування. Працівники, як найважливіші учасники трудових правовідносин, є найбільш уразливими з боку роботодавців. Захист трудових прав і встановлення юридична відповідальність за їх порушення є важливим аспектом будь-якого демократичного суспільства.

Постановка завдання. Актуальність соціально-кримінологічної характеристики порушень трудових прав зумовлена, насамперед тим, що Україна наразі зазнає серйозної економічної кризи, яка безпосередньо впливає й на ринок трудових правовідносин. У зв'язку з цим, спостерігається поширення правопорушень, у тому числі й кримінальних порушень прав, свобод та законних інтересів працівників. Роботодавці, розуміючи своє панівне становище над працівниками, допускають значні зловживання та порушення прав останніх з метою покращення свого економічного становища й досягнення найвищого рівня прибутковості підприємства, установи або організації.

Отже, **метою** статті є визначення порушення трудових прав працівників і виокремлення їх особливостей та розкриття змісту кожної.

Результати дослідження. Порушення трудових прав працівників – це протиправні винні діяння деліктоздатних суб'єктів трудових правовідносин, які порушують чинні кримінально-правові норми та посягають на конституційні права працівників у сфері трудових відносин й деякі інші права, що пов'язані зі здійсненням права на працю, зокрема право на охорону праці, право на належну та гідну винагороду, право на відпочинок тощо.

© КУЦЕВИЧ М.П. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Ознаками порушень трудових прав працівників є:

Винність – означає, що дані кримінальні правопорушення безперечно вчиняються у відповідній формі вини, якою може бути умисел або необережність. Винність є основною ознакою даного правопорушення, яка відображає психологічне ставлення суб'єкта до вчинюваних ним протиправних незаконних діянь, які посягають або безпосередньо порушують трудові права працівників;

Протиправність – проявляється у тому, що дані порушення є нівелюванням встановлених загальнообов'язкових правил та норм, що діють у сфері трудових правовідносин. Незаконні дії наносять шкоду трудовим правам працівників та несуть негативний вплив на суспільний порядок та стабільність трудових правовідносин;

Вчиняються переважно суб'єктами трудових правовідносин – тобто, протиправні незаконні дії, які направлені на порушення трудових прав працівників виходять із поведінки таких суб'єктів трудових правовідносин, як роботодавець, або навіть держава, в особі органів державної чи місцевої влади або уповноважених ними посадових осіб, що, не дотримуються загальнообов'язкових правил поведінки у сфері праці;

Наявність відповідних кримінально-правових норм – ця ознака проявляється у чітко закріплених кримінально-правових нормах, які покликані захищати права, свободи і законні інтереси працівників у сфері здійснення ними своєї трудової діяльності. Зокрема, Розділ V Кримінального кодексу України містить чіткі регламентовані положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за будь-які посягання на трудові права працівників.

Посягають на конституційні права працівників у сфері трудових відносин – досліджувані кримінальні правопорушення, а саме порушення трудових прав працівників спрямовані на безпосереднє порушення конституційно-закріплених прав і свобод людини та громадянина, як право на працю, право на безпечні та здорові умови праці й інші.

Першою особливістю порушень трудових прав працівників є те, що вони безпосередньо пов'язані з соціально-економічним становищем держави.

Складні, кризові явища у соціально-економічній сфері є безпосередніми та прямими детермінантами порушень трудових прав працівників, навіть, виходячи з того, що заробітна плата є фактично економічною категорією. Зокрема, намагання роботодавців здійснювати політику економії на підприємстві, в установі чи організації може беззаперечно вплинути на правовий статус працівника й завдавати останньому значної матеріальної та моральної шкоди. Окрім того, важливо наголосити на тому, що у процесі скорочення збитків роботодавцем, може бути завдано шкоди стану охорони праці на підприємстві, в установі чи організації, що, у свою чергу, створює передумови до завдання шкоди життю та здоров'ю найманих працівників.

Вищезазначений перелік чинників впливу на стан матеріального забезпечення працівників, а саме на рівень винагороди за їх працю не є вичерпним, та в сучасних умовах може бути доповнений військовим внутрішнім конфліктом в Україні та іншими причинами. Недостатня увага з боку органів державної влади, зокрема на зниження рівня заробітної плати працівників є передумовою до вчинення роботодавцем таких кримінальних правопорушень, як не виплата заробітної плати працівнику загалом, грубе порушення угоди про працю тощо.

Другою особливістю порушень трудових прав працівників є їх латентність. Латентність злочинів – це ознака, яка відображає існування у країні тієї реальної ситуації, коли певна частина злочинів лишається неврахованою [1, с. 26]. Тобто, латентність порушень, зокрема трудових прав працівників, характеризується відсутністю виявлених кримінальних порушень у цій сфері при реальній їх наявності. Більшість працівників, хвилюючись про майбутнє становище своїх трудових правовідносин, фактично не звертаються до відповідних правоохоронних та інших органів державної влади, які здійснюють нагляд за дотриманням законності у галузі праці та продовжують виконувати свої трудові функції. Знову ж таки, зважаючи на складну економічну ситуацію та недостатній рівень зайнятості й працевлаштування громадян, більшість працівників просто «тримаються» за свої робочі місця та не заявляють про порушення їх трудових прав.

Говорячи про кримінально-правові порушення трудових прав працівників, то, в основному, це злочини, про яких не було повідомлено. Адже, подавши заяву, зокрема про вчинення роботодавцем порушення прав працівника, не виплати йому заробітної плати, порушення права на страйк тощо, може мати негативні наслідки, насамперед для працівника, щодо якого виникає ризик припинення трудових правовідносин або продовження цих відносин, однак у гірших умовах для працівника.

Латентність кримінальних порушень трудових прав працівників зумовлюється фактичною неможливістю виявити переважну частину цих правопорушень. Для таких злочинів латентність є найбільш характерною ознакою й детермінантою низького рівня розкриття останніх. Робота є важливою складовою частиною життя будь-якої людини. Саме тому, коли працівник здійснює заходи щодо виявлення порушення його трудових прав, він опиняється під загрозою втрати місця роботи, що вплине на його матеріальне становище, а також заподіє йому моральної шкоди, адже конфлікт з роботодавцем щодо порушення трудових прав є беззаперечно стресовою ситуацією.

Третя особливість порушення трудових прав працівників – це превалювання інтересів роботодавця над інтересами працівників. В.В. Топчій акцентує увагу на тому, що роботодавці, насамперед, керуються інтересами підприємства, зокрема щодо стабільності його діяльності й одержання прибутків, часто не додержуючись вимог трудового законодавства. З метою припинення порушень трудових прав і запобігання їм, а також забезпечення додержання законодавства про працю на підприємствах, в установах, організаціях система державного управління в Україні передбачає функціонування спеціальних державних структур, покликаних здійснювати нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю. Одночасно з ними діють недержавні організації, що здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства у цій сфері. Проте, як свідчать матеріали вивчення практики розслідування злочинів проти трудових прав, звернення до відповідних органів на сьогодні є поодинокими, практичні працівники не приділяють належної уваги питанням організації взаємодії у цій сфері, слідчі необізнані стосовно можливостей виконання завдань розслідування у процесі взаємодії, відсутнє системне уявлення про суб'єктів здійснення нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю. Водночас результати опитування показують, що проблеми взаємодії визнають практично всі респонденти як актуальні [2, с. 153-154]. Саме інтереси роботодавців є елементами, що спрямовують функціонування усього підприємства, установи або організації, якщо він є одночасно його власником або є важелями досягнення його індивідуальних цілей та завдань, процес реалізації яких може значно вплинути на стан забезпечення трудових прав працівників. Превалювання інтересів роботодавців є безпосередньою ознакою досліджуваних правопорушень, адже вони посягають саме на трудові права працівників.

Четвертою особливістю порушень трудових прав працівників є те, що вони посягають на норми, закріплені у Конституції України. Суспільна небезпека злочинів проти трудових прав працівників полягає у тому, що вони посягають на конституційні права громадян у сфері трудових відносин. Згідно зі статтею 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Тому найбільш небезпечно порушення цих прав тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (стаття 170 Кримінального кодексу України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у посяганні на закріплене у статті 36 Конституції України право громадян на участь у професійних спілках та на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації. Перешкодження законній професійній діяльності журналістів (стаття 171 Кримінального кодексу України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у посяганні на гарантоване статтею 34 Конституції України право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Значну роль у реалізації цього права відіграє професійна діяльність журналістів.

Грубе порушення законодавства про працю (стаття 172 Кримінального кодексу України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у посяганні на передбачене у статті 43 Конституції України право на працю.

Примушування до участі у страйку або перешкодження участі у страйку (стаття 174 Кримінального кодексу України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у посяганні на передбачене у статті 44 Конституції України право тих, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Причому вказується, що ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку (стаття 44 Конституції України).

Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (стаття 175 Кримінального кодексу України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у посяганні на проголошене у частині 7 статті 43 Конституції України право на своєчасне одержання винагороди за працю [3; 4; 5, с. 114-120]. Досліджувані правопорушення безпосередньо посяга-

ють на Основний Закон нашої держави, на конституційно-закріплені права працівників у сфері здійснення ними своєї трудової діяльності.

П'ятою особливістю порушень трудових прав працівників є те, що суб'єктом вчинення даних порушень, тобто безпосереднім правопорушником виступає переважно роботодавець. Роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа, що перебуває у трудових правовідносинах з працівником, якому він надає роботу, на підставі трудового договору, контракту чи іншого юридичного факту (складу) та використовує найману працю. У більшості випадків роботодавцями є власники юридичних осіб. Відповідно до статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» роботодавцем є:

– власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган та фізичні особи, які використовують найману працю;

– власник розташованого в Україні іноземного підприємства, установи, організації (у тому числі міжнародної), філії або представництва, який використовує працю найманих працівників, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6; 7, с. 108]. З огляду на правовий статус та положення роботодавця у трудових правовідносинах можливо констатувати, що даний суб'єкт безпосередньо схильний до вчинення порушень досліджуваної сфери, адже він виступає особою, що безпосередньо переймається про інтереси відповідного підприємства, установи чи організації і може вчиняти правопорушення, що посягають на права, свободи та законні інтереси працівників, з метою задоволення власних потреб.

Зокрема, розглядаючи склад одного із порушень трудових прав працівників, а саме – грубе порушення законодавства про працю, передбаченого статтею 172 Кримінального кодексу України, необхідно зазначити, що об'єктивна сторона цього злочину проявляється у вчиненні одного із зазначених діянь:

- у незаконному звільненні працівника з роботи з особистих мотивів;
- відмові у прийманні на роботу жінки з мотиву її вагітності;
- відмові у прийманні на роботу матері, яка має немовля;
- зниженні заробітної плати або звільненні з роботи жінки з мотивів її вагітності;
- зниження заробітної плати або звільненні з роботи матері, яка має немовля.

Цей злочин вчинюється умисно з мотивів не мати на роботі вагітну жінку чи матір, яка має немовля [4; 8, с. 72-73]. Зважаючи на лаконічну характеристику грубого порушення законодавства про працю, логічно впливає той факт, що мотиви не мати на роботі працівника жіночої статі або іншої категорії працівників з суб'єктивних причин можуть виникати виключно у роботодавця – в учасника трудових правовідносин, який займає панівне становище в останніх.

Шостою особливістю порушень трудових прав працівників є специфічний спосіб вчинення кримінального правопорушення. Серед способів приховування порушень вимог охорони праці можна назвати: зміна обставин місця події, знищення і видозміну матеріальних слідів злочину; знищення (викрадення) окремих документів (актів перевірок, доповідних записок співробітників, що повідомляли про виявлені недоліки, журналів здачі-приймання чергувань і т.і.), зміна їх первісного змісту; видання розпорядчих документів (наказів, розпоряджень) заднім числом; складання фіктивних документів (про реєстрацію інструктажів з техніки безпеки, про видачу працівникам індивідуальних засобів захисту і т.п.) вже після нещасного випадку; ремонт несправного на момент події обладнання; схилення працівників підприємства (підлеглих і товаришів по службі) та інших обізнаних осіб (випадкових свідків, родичів потерпілого працівника та інших осіб) до приховування відомих їм фактів порушень техніки безпеки тощо [9, с. 460-461; 10, с. 63-64]. У силу наданих роботодавцю або іншій особі повноважень, такі злочинці мають широкі можливості щодо приховування вчинених протиправних й незаконних діянь. Вищенаведені положення дозволяють обґрунтувати високий рівень латентності досліджуваних злочинів проти трудових прав працівників.

Сьомою особливістю досліджуваних правопорушень у сфері реалізації громадянами своїх трудових прав є те, що першоосновою їх вчинення виступає не рівне правове становище сторін даних правовідносин – працівника та роботодавця. І.В. Лагутіна зазначає, що роботодавець завжди знаходиться у значно більш вигідному становищі, ніж працівник, у першу чергу тому, що більша частина інформації, якщо не вся, у зв'язку з передбачуваним проявом дискримінації щодо останнього знаходиться у руках роботодавця [11, с. 218]. Сторони трудового договору – працівник та роботодавець з самого початку трудових відносин перебувають у різному становищі,

враховуючи різницю у їх правовому статусі. Роботодавець володіє ширшими повноваженнями, можливостями та правомірностями у трудових правовідносинах та можуть фактично вирішувати подальшу долю працівників.

Основною причиною злочинності в області порушення законодавства про працю та правил охорони праці є соціальні суперечності між роботодавцем і працівником. Так, роботодавець відповідно до чинного трудового законодавства наділений рядом прав та обов'язків, як і найманий працівник. Однак найчастіше на практиці ці права та обов'язки сторін не є рівносторонніми, рівнозначними, тому працівник зазвичай знаходиться у залежному становищі. Крім того, правова неграмотність найманих працівників, а також страх втратити роботу, єдине джерело існування, ставлять його у ще гірше становище [12, с. 120]. Таке правове становище сторін трудового договору призводить до вчинення кримінальних порушень у галузі праці, спонукаючи роботодавця зловживати й порушувати трудові права працівників.

Форми вчинення порушень трудових прав працівників знайшли своє відображення у положеннях Кримінального кодексу України, де вони закріплені у відповідних нормах. Порушення трудових прав працівників може відбуватися у вигляді перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, грубого порушення законодавства про працю, грубого порушення угоди про працю, примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку, а також у вигляді невивлати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Крім того, окреме правопорушення закріплене у Розділі X Кримінального кодексу України у статті 271 у вигляді порушення вимог законодавства про охорону праці. Розкриваючи складові елементи порушень трудових прав працівників, варто зазначити, що, як і для будь-якого іншого кримінального правопорушення, досліджуваним злочинам характерні ті ж самі складові – об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Висновки. Отже, розглянувши порушення трудових прав працівників, можна підсумувати, що вони є особливим видом правопорушень, які є прихованими та які важко виявити. Окрім того, зазначені порушення безпосередньо посягають на конституційно-закріплені положення, які наділяють працівників правами та гарантіями їх реалізації, а також, вчиняються переважно роботодавцями.

В умовах скрутної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, контроль та нагляд, а також безпосереднє попередження та запобігання порушенням трудових прав працівників має стати пріоритетним завданням нашої держави, оскільки Україна визнала себе демократичною республікою, що зобов'язалася від імені народу здійснювати діяльність на користь і на задоволення потреб останнього, а також з дотриманням принципів верховенства права, законності, справедливості та гуманізму.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [підручник] / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В.В. Голіної. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
2. Топчій В.В. Засади взаємодії слідчого та суб'єктів, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю / В.В. Топчій // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 152-164.
3. Конституція України : Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
4. Кримінальний кодекс України : Закон № 2341-III від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
5. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон № 1533-III від 02.03.2000 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000. – № 22. – Ст. 171.
7. Дмитренко Ю.П. Трудове право України : [підручник] / Ю.П. Дмитренко. – К. : ЮрінкомІнтер, 2009. – 624 с.
8. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : [навчальний посібник] / С.І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 496 с.

9. Топорков А.А. Криминалистика : [учебник] / А.А. Топорков. – М. : КОНТРАКТ ; ИНФРА-М, 2012. – 495 с.
10. Серова Е.Б. Криминалистические аспекты противодействия преступлениям против личности : [учебное пособие] / Е.Б. Серова. – Ч. 4. Криминалистические аспекты противодействия преступлениям против конституционных прав и свобод человека и гражданина. – СПб : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2014. – 88 с.
11. Лагутіна І.В. Доказування у справах про дискримінацію у сфері праці / І.В. Лагутіна // Правова держава. – 2013. – № 16. – С. 215-222.
12. Каржаубаев С.С. Причины и условия совершения преступлений, направленных против трудовых прав граждан / С.С. Каржаубаев // Проблемы современного права и правоприменения. – С. 110–127.

УДК 343.16

МАМЕДОВ Г.А.

ПОЗИТИВНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано позитивний європейський досвід діяльності прокуратури. Визначено шляхи його запозичення для України.

Ключові слова: європейський досвід, органи прокуратури, прокурор, законодавство, прокурорська діяльність.

В статье проанализирован положительный европейский опыт деятельности прокуратуры. Определены пути его заимствования для Украины.

Ключевые слова: европейский опыт, органы прокуратуры, прокурор, законодательство, прокурорская деятельность.

The article analyzes the positive European experience of the prosecutor's office. The ways of its borrowing for Ukraine are determined.

Key words: european experience, prosecutor's offices, prosecutor, legislation, prosecution activity.

Вступ. Однією з головних стратегічних цілей України виступає інтеграція в європейський геополітичний і правовий простір. Особливо гостро питання реформування прокуратури постало після вступу України у 1995 р. до Ради Європи. У своїх численних рекомендаціях Парламентська Асамблея Ради Європи нагадує про непорушність зобов'язання України на основі змін до Основного Закону чітко визначити місце прокуратури в механізмі і системі органів державної влади, правовий статус, принципи організації і діяльності прокурорів різних рівнів, маючи на меті скасування наглядових повноважень, що властиві прокурорам в Україні.

Актуалізація нашого дослідження пов'язана з необхідністю аналізу і виокремлення основних тенденцій правового регулювання моделей прокурорської діяльності у державах Європи та світу з метою створення пропозицій у частині вдосконалення українського законодавства в питаннях організації і діяльності прокуратури. Поряд із цим національній прокуратурі кожної із зарубіжних країн притаманна своя специфіка, особливості, повноваження, що у разі імплементації в українське законодавство може і не прижитися. Однак у нашому дослідженні ми аналізуватимемо саме позитивний досвід європейських країн, який уже дав свої результати в частині підвищення стану законності і правопорядку.

© МАМЕДОВ Г.А. – кандидат юридичних наук, старший радник юстиції, прокурор Автономної Республіки Крим